

TARİH VE TARİHÇİ

**Hız. Ömer Devri Şam Bölgesinin (Kudüs, Dımaşk) Fethi
ve Bölge Valileri***

**The Conquest of Damascus Region (Damascus and
Jerusalem) in the Reign of Hazrat Omar and The Governors of
the Region**

Hasan MACİT*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
19.12.2023	26.12.2023	31.12.2023	Araştırma Makalesi

Atıf/Citation: Macit, Hasan, Hız. Ömer Devri Şam Bölgesinin (Kudüs, Dımaşk) Fethi ve Bölge Valileri, Tarih ve Tarihçi, 2 (2), 2023, s.172-191.

ÖZET

İslâm tarihinde ilk dönem fetihlerinin en çok olduğu dönem hiç şüphesiz Hız. Ömer dönemidir. Bu dönemde İslam devletinin sınırları geniş coğrafyalara ulaşmıştır. Hız. Ömer, Hız. Ebû Bekir devrinde olduğu gibi Irak bölgesinde dönemin önemli güçlerinden olan Sâsâni İmparatorluğu ile mücadeleye devam ederken diğer yandan da dönemin bir diğer önemli gücü olan Bizans İmparatorluğu ile Şam bölgesinde mücadeleye devam etmiştir. Şam bölgesi günümüzde Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin gibi devletlerden oluşan büyük bir bölgeye verilen isimdir. Hız. Ömer bu bölgelerin İslamlaşması için yoğun bir fetih hareketi gerçekleştirmiş, bu fetihler neticesinde İslam devletinin sınırları genişlemiştir.

Bu çalışmamızda Hız. Ömer döneminde görev yapan valilerin hayatları, görev yaptıkları şehirlerin tarihi serüvenleri ve Hız. Ömer tarafından göreve getiriliş süreçleri işlenmeye çalışılmıştır. Valilerin görev yaptıkları süre boyunca halk ile olan münasebetleri, askeri, ekonomik ve adli olarak yerine getirdikleri görevlere de kısaca değindik. Valilerin bu görevlerinin yanı sıra Hız. Ömer ile olan münasebetlerini de ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hız. Ömer, Şam Bölgesi, Kudüs, Fetih, Vali.

---

* Bu çalışma, 2021 yılında hazırlanan “Hız Ömer Dönemi Valileri” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam tarihi ve sanatları Anabilim Dalı, Erzurum /TÜRKİYE, Hasanmacit@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8857-4890

ABSTRACT

The first period in Islamic History was undoubtedly the period Hz. Omar with the highest number of conquests. During this period, the borders of the Islamic state reached wide geographies. Hz. Omar, as in the reign of Hz. Abu Bakr, he continued to fight against the Sassanid Empire, one of the important powers of the period in the Iraq region, and on the other hand, he continued to fight against the Byzantine Empire, another important power of the period, in the Damascus region. The Damascus region was the name given to a large region consisting of states such as Syria, Lebanon, Jordan and Palestine. Hz. Omar carried out an intense conquest movement to Islamize these regions, and as a result of these conquests, the borders of the Islamic state expanded.

In this study, the lives of the governors who served during the reign of Hz. Omar, the historical adventures of the cities they served in and the processes of appointment by Omar have been tried to be covered. We also briefly touched upon the governors' relations with the public and the military, economic and judicial duties they performed during their term of office. In addition to these duties of the governors, we also tried to discuss his relations with Omar.

Keywords: Islamic History, Hz. Omar, Damascus Region, Jerusalem, Conquest, Governor

Giriş

Medine'nin kuzeyinde bulunan Şam toprakları İslâmiyet'in ilk dönemlerinde Bizans'ın hâkimiyetindeydi. Burada yaşayan Arap kabileleri de Bizans'ın yönetimi altındaydı. Şam bölgesi o dönemde, günümüzdeki Suriye, Ürdün, Filistin gibi ülkeleri içine almaktaydı.

Bizans ile ilişkiler ilk olarak Hz. Peygamber döneminde başlamış, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de devam etti.¹ Allah Resûlü (s.a.s.) hicretin 8. Yılında Hâris b. Umeyr başkanlığında Şam bölgesinde bulunan kabilelere İslâm'a davet mektubu gönderdi. Hz. Peygamber'in emriyle yola çıkan bu heyete Şurahbil b. Amr tarafından suikast düzenlendi ve bu suikastta kabile başkanı olan Hâris b. Umeyr dışındaki herkes şehit edildi. Hz. Peygamber (s.a.s.) Gassânî liderine de İslâm'a davet mektubu gönderdi. Bu mektup neticesinde İslâm'la şereflenen bazı kabilelerin reisleri Gassânî lideri Ebî Şemr tarafından öldürüldü. Cüzâm kabilesinin lideri Ferve b. Amr bu olaya örnek verilebilir. Ferve, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İslâm'a davetini duymuş ve İslâm'la şereflenmişti. Müslüman olan Ferve'nin teşvikleriyle birçok arkadaşı Hz. Peygamber (s.a.s.) ile tanışma fırsatı yakalamıştı. Ferve b. Amr'ın Müslüman olduğunu duyan Gassân emîri onu astırarak kendi kabilesinin su kuyusunun bulunduğu yerde günlerce bekletmişti. Allah Resûlü (s.a.s.) öldürülen elçilerin diyetini istedi, Gassân lideri Allah Resûlü'nün bu isteğini kabul etmeyerek Medine'ye saldırma planları yapmaya başladı. Bu durumu haber

---

¹ İsrail Balcı, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, Siyer Yay., İstanbul 2018, II, 197.

alan Allah Resûlü (s.a.s.) Zeyd b. Hârise komutasındaki orduyu onların üzerine yolladı, bu olayın sonucunda Mûte Savaşı meydana geldi.²

Mûte Savaşı'nın ardından Şam bölgesi ile ilk askeri münasebetler başlamış oldu. Daha sonra Tebük Seferi ve Usâme ordusunun gönderilmesiyle başlayan süreç, Hz. Ebû Bekir'in üç ayrı birlik oluşturarak Şam'a göndermesiyle devam etti. Hz. Ebû Bekir, Amr b. Âs'ı Filistin tarafına, Yezîd b. Ebî Süfyân'ı Dımaşk tarafına, Şurahbil b. Hâseneyi de Ürdün Fihl tarafına ordularıyla beraber gönderdi. Hz. Ebû Bekir'in orduyu taksim edip Şam'ın çeşitli bölgelerine göndermesiyle Şam'da ilk çatışmalar yaşanmaya başlandı.³ Dımaşk'ın fethinde kilit rol oynayan kişiler ise Hâlid b. Velîd ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır. Hz. Ebû Bekir döneminde Suriye'nin fethinin temelleri atıldı. Onun vefatı ile yerine halife olan Hz. Ömer döneminde de Suriye'deki fetih hareketleri artarak devam etti.⁴

Hz. Ömer Dönemi Şam ve Kudüs Bölgesinin Fethi

Hz. Ebû Bekir'in vefatından hemen önce meydana gelen ve Bizans ile yapılan ilk savaş olma özelliği taşıyan Ecnâdeyn⁵ Savaşı sonucunda hezimete uğrayan Bizans kuvvetleri, Müslümanlardan kaçarak Kudüs, Dımaşk, Hıms, Beysân gibi Şam bölgesinde bulunan şehirlere doğru harekete geçti. Onları takip eden İslam ordusu ilk önce Ürdün'ün Şeria nehrinin doğusunda bulunan Fihl şehrine doğru yola koyuldu. İslam ordusunun geldiğini haber alan Bizans Kralı çevre illerden topladığı birliklerle İslam ordusuna saldırmak için yola çıktı. Bizans kuvvetlerinin hareket haberini alan Hâlid b. Velîd komutasındaki İslam ordusu, Bizans ordusunu karşıladı. Bizanslılar savaş taktiği olarak Fihl ovasını bataklık haline getirdiler. Hâlid b. Velid komutasındaki kuvvetler Fihl ovasını zorla da olsa geçerek, düşman kuvvetleri ile karşı karşıya geldiler. Hicri 13. (M.634-635) yılda gerçekleşen Fihl Savaşıyla Bizans kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Bu mağlubiyet neticesinde Bizans ordusu çok büyük kayıplar verdi. Bu zafer Müslümanlar için Ürdün fethinin önünü açmış oldu.⁶

Fihl Savaşı'nın neticesinde ağır mağlubiyete uğrayan Bizans Kuvvetleri'nin büyük bir bölümü Şam'ın merkezi Dımaşk'a çekildi. Bunun üzerine İslam ordusu Dımaşk'ı kuşatmaya karar verdi. İslam ordusunun Dımaşk'ın çevresinde bulunan bağ bahçeleri, kiliseleri ele geçirmesiyle birlikte şehir halkı şehrin kapılarını kapatarak surların arkasına sığınmışlardı. O sırada başkumandan olan Hâlid b. Velid

² İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbeddîn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Mektebetü'l-Maârif, Beyrût, 1991, VII, 19-25; Balcı, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, II, 165.

³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 25; Balcı, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, II, 167-178.

⁴ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1987, II, 278-279; Adnan Demircan, *Raşit Halifeler*, Beyan Yay., İstanbul 2018, 54-55.

⁵ Müslümanların Filistin ve Suriye fetihleri sırasında Bizans kuvvetleri ile yapılan ilk savaştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnâdeyn" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, X, 385.

⁶ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yay., İstanbul 2016, II, 134-135; Mahmut Kelpetin, *Hz. Ömer*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2021, 70-71.

şehrin Doğu kapısını, Ebû Ubeyde Câbiye kapısını, Yezîd b. Ebû Süfyân'da Keysân diye bilinen şehrin küçük kapısını tutmuştu. Şehrin muhasarası ilk olarak zor görünse de halkın önde gelen isimlerinden birisinin çocuğunun doğumundan ötürü yapılan eğlenceler nedeniyle ortaya çıkan savunma zafiyetini fırsat bilen Hâlid b. Velid emrindeki birlikler surlara merdivenlerle tırmanarak muhafızları etkisiz hale getirmeyi başardı. Daha sonra Ebû Ubeyde ve Yezîd b. Ebû Süfyân da kendi kontrolleri altında bulunan kapılardan girerek şehri ele geçirdi. Daha sonra şehir halkıyla yapılan anlaşma neticesinde H.14 (635) yılında Dımaşk fethedildi. İslam ordusunun bu fethi ile Bizans büyük bir hezimetle uğratıldı.⁷

İslam ordusu Dımaşk'ı fethettikten sonra Mercu'r-Rûm'a doğru yola çıktı. Bölgede bulunan Theodor komutasındaki Bizans kuvvetleri İslam ordusunun ilerleyişinin devam ettiğini biliyor, ordunun gelişini bekliyordu. İslam ordusunu bekleyen Theodor ani karar değişikliği ile Dımaşk'ı geri almak için hamle yapmaya karar verdi. Bu durumdan haberdar olan Hâlid b. Velid ile Yezîd b. Ebû Süfyân hemen harekete geçerek Theodor öncülüğündeki Bizans ordusunu kısa bir süre içerisinde yenilgiye uğrattı.⁸

Şam orduları başkomutanlığına Hâlid b. Velid'in yerine getirilen Ebû Ubeyde, Dımaşk şehir idaresini Yezîd b. Ebû Süfyân'a bırakarak Hıms'a doğru yola çıktı. Bu bölgeyi kış boyunca muhasara altında tutan İslam ordusu Hıms'ı kısa bir süre içerisinde ele geçirdi. Ebû Ubeyde yıllık 170 bin dinar ödemeyi kabul eden Hıms halkına yönetici olarak Ubâde b. Sâmit'i bırakarak fetih hareketlerine devam etmek için yola çıktı. Daha sonra Hama ve Lazkiye'yi fetheden Ebû Ubeyde, Kinnesrin üzerine Hâlid b. Velid'i gönderdi. Kinnesrin'de bulunan Bizans kuvvetleri, İslam ordusu ile karşı karşıya gelmiş, yaşanan şiddetli çatışmalar neticesinde Kinnesrin halkı saldırıya daha fazla dayanamayacaklarını anlayarak Hâlid b. Velid'e anlaşma teklif etti. İslam ordusuna karşı kılıç kullanan Kinnesrin halkının bu teklifini reddeden Hâlid b. Velid şehri savaşıarak ele geçirdi.⁹

İslam ordusunun Suriye topraklarındaki hızlı ilerleyişini gören Bizans İmparatoru Herakleios,¹⁰ Şam'daki hâkimiyetinin tehlikeye girdiğini görerek büyük bir ordu hazırladı. Hıms'ın fethinin ardından kendi karargâhlarına çekilen İslam kumandanları Herakleios'un harekete geçtiği haberini alır almaz kuvvetlerini birleştirmeye başladılar. Bizans kuvvetlerinin sayısı iki yüz bin iken İslam ordusunun sayısı yirmi dört bin civarındaydı.¹¹ İbn İshâk, Bizans ordusundaki asker

⁷ Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ, *Fütûhu'l-Büldân*, thk. Abdullah Enis et-Tabbâ, Ömer Enis et-Tabbâ, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1987, 178-183; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 135-136.

⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 178-183; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 136; Demircan, *Raşit Halifeler*, 43-44.

⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 178-183; İhsan Süreyya Sırma, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, Beyan Yay., İstanbul 2019, 94; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 137-138.

¹⁰ H. (610-641) yılları arasında hüküm süren Bizans İmparatorudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Herakleios" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 210-215.

¹¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 184-188.

sayısının yüz bin civarında olduğunu rivayet etmektedir.¹² İslam ordusu ile Bizans kuvvetleri, Yermük nehrinin yakınlarında karşı karşıya geldi. Meydana gelen Yermük Savaşı'ı İslam ordusunun galibiyeti ile sonuçlandı. Bu savaş sonucunda büyük bir yenilgiye uğrayan Bizans ordusu, Şam topraklarını tamamen terk etmek zorunda kaldı.¹³

Yermük'ün fetih haberi Hz. Ömer'e iletildi. Fetih haberini alan Hz. Ömer, Şam fetihleri sırasında Hz. Ebû Bekir döneminde ordu kumandanı olarak görev yapan kişilerin aynı görevde kalmalarını istedi. Amr b. Âs'a ise savaşın Filistin'e intikaline kadar görevde olan diğer kumandanlara yardım etmesini emretti. Bu fetihler sırasında Filistin'de Bizans valisi Ertabon görev yapmaktaydı. Ertabon, İslam ordusunun hızla ilerleyişini dikkatli bir şekilde takip ederek, olası savaş ihtimaline karşı Kudüs, Gazze ve Remle bölgelerinden çok sayıda asker toplayarak Ecnâinde büyük bir karargâh kurmuştu. Filistin ve çevre şehirlerin fethinde görevlendirilen Amr b. Âs, Rum ordusunun tahmin ettiğinden daha kalabalık olduğunu görerek durumu Hz. Ömer'e bildirdi. Durumdan haberdar olan Hz. Ömer, "Rumların Ertabon'una karşı Arapların Ertabotun'u gönderdik" diyerek Amr'ın mücadeleye devam etmesini emretti.¹⁴

Hz. Ömer'in emriyle harekete geçen Amr b. Âs'ın öncü birliklerinin başında Şurahbil b. Hasene bulunuyordu. Amr, Kudüs'ü Muhasara altına aldı. Suriye orduları başkumandanı Ebû Ubeyde de beraberinde bulunan birliklerle Amr b. Âs'ın yanına gelerek kuşatmaya destek oldu. İlk zamanlarda muhasara Yermük Savaşı gibi çetin geçse de muhasaranın neticesinde mağlup olacaklarını anlayan şehir yöneticileri ve halk kan dökülmeden teslim olmaya karar verdi. Kudüs halkı İslam ordusu tarafından fethedilen diğer Şam şehirleriyle yapılan anlaşmalara benzer bir anlaşma yapmak istediklerini dile getirmiş, anlaşma karşılığında ise cizye ve haraç vermeye razı olacaklarını beyan etmişlerdi. Kudüs halkı bu isteklerinin yanında şehri bizzat İslam halifesine teslim edeceklerini bildirmişlerdi. Bu durumu Ebû Ubeyde Medine'de bulunan Hz. Ömer'e ilettiler, Hz. Ömer de kendisinin Şam'a gelmek niyetinde olduğunu bildirerek kısa bir süre içerisinde Câbiye bölgesine geldi. Câbiye'de İslam kumandanlarıyla çeşitli istişarelerde bulunan Hz. Ömer yanına gelen Kudüs heyetiyle anlaşma imzaladı. Daha sonra ise Kudüs'e doğru yola çıktı.¹⁵

¹² Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2020, 235.

¹³ Şibli Numâni, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Talip Yaşar Alp), Mahya Yay., İstanbul 2016, 118; Mustafa Fayda, "Yermük Savaşı" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XLIII, 486-486; Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016, 425-426; Adnan Demircan, *Hazreti Ömer*, Beyan Yay., İstanbul 2021, 43.

¹⁴ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (Çev. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş), Kayhan Yayınları, İstanbul 1985, I, 310; Ahmet Lütfi Kazancı, *Adil Halife Emirü'l-Mü'minin Hz. Ömer*, Ensar Yay., İstanbul 2018, 134.

¹⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 184-188; Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, I, 310-311; Numâni, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 132; Sırma, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, 96-97; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 141; Ahmet Ağırakça, *Hz. Ömer*, Beyan Yay., İstanbul 2009, 51; Yavuz Selim Göl, *Hz. Ömer*, Bir Yay., İstanbul 2021, 77-78;

H. Ömer'in Kudüs halkı ile yaptığı anlaşma şu şekildedir;

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adı ile. Bu sözleşme, müminlerin emiri ve Allah'ın kulu Ömer tarafından, Eyle halkına verilen bir emândır. Onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, hastalarına ve bütün fertlerine verilen bir teminattır. Onların kiliseleri mesken yapılmayacak ve yıkılmayacaktır. İçindeki kutsal eşyaya dokunulmayacaktır. Kimse dinî inanışından dolayı zorlanmayacak, kimseye asla zarar verilmeyecektir. Buna karşılık, Eyle halkı da, diğer şehirlerin halkı gibi cizye verecektir. Orada bulunan Rumlar çıkarılacak, fakat gidecekleri yere kadar onların güvenlikleri sağlanacaktır. Çıkmak istemeyenler ise Eyle halkı gibi cizye verecektir. Burada kalıp hasadını almak isteyen de hasadını alacak, malını satmak isteyen gerekli kolaylık gösterilecektir.”¹⁶

Kudüs halkı ile anlaşma yapan H. Ömer, daha sonra anlaşmanın metnini yazdırarak Filistin'in diğer şehirlerine de göndermişti. Kudüs'ün fethi H. 15 (636) yılının sonlarına doğru veyahut H. 16 (637) yılında gerçekleşmiştir.¹⁷ Kudüs'ün İslam topraklarına katılma tarihi ile ilgili olarak ele alınan başka bir rivayette ise, Ebû Ubeyde'nin H.16 (637) yılında Kudüs'ü muhasara altına aldığı, şehir halkının anlaşma yapmak istemesi üzerine H. Ömer'in H.17 (638) de anlaşma imzalayarak şehri teslim aldığı yönündedir.¹⁸

ŞAM VALİLERİ

Ebû Ubeyde b. Cerrâh

Asıl adı Âmir b. Abdullah b. el-Cerrâh b. Hilâl b. Üheyb -Vüheyb olarak da zikredilir- b. Dabbe b. el-Hâris b. Fihri'dir. Ebû Ubeyde b. Cerrâh künyesiyle tanınmıştır. Babası'nın ismi Abdullah, Annesi'nin ismi ise Ümeyme bnt. Ganm b. Câbir'dir.¹⁹ Ebû Ubeyde b. Cerrâh hicretten kırk yıl evvel yani 583 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Mekke'de o dönemde okuma yazma bilen birkaç kişiden birisi olduğu için toplum tarafından kendisine saygı gösterilir, onun görüş ve önerilerine önem verilirdi.²⁰ Cennetle müjdelenen on sahâbiden birisi olan Ebû Ubeyde ile Allah Resûlü'nün (s.a.s.) onuncu kuşaktan soyları birleşir.²¹ İkinci

¹⁶ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 140-141.

¹⁷ Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, I, 310-312; Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi*, II, 141; Sırma, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, 96; Kelpetin, *H. Ömer*, 70-71.

¹⁸ Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 239; Kelpetin, *H. Ömer*, 70-71.

¹⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Kâtib el- Hâşimî el- Basrî el- Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 2001, IX, 90; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1996, IV, 201; İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbeddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el- Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Merkezu Hejr Li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire 2008, V, 508; Adnan Adigüzel, *H. Ebu Ubeyde b. Cerrâh*, Beyan Yay., İstanbul 2020, 14.

²⁰ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, I, 5; Ahmet Önkâl, “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, X, 249-250.

²¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, VI, 201; Önkâl, “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”, X, 249-250.

Habeşistan hicretine katılan Ebû Ubeyde, Medine'ye hicret ettiği zaman yaşlı, takvalı ve zengin bir zat olan Külsûm b. Hidm'in²² evinde misafir olmuştur. O, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile beraber Bedir, Uhud, Hendek başta olmak üzere diğer bütün gazvelere katılmıştır.²³

Hz. Peygamber (s.a.s.) Ebû Ubeyde'yi Cüheyne'ye yakın bir yerde deniz kıyısında yaşayan bir kabileye gönderdi. “*Sifûlbahr*” adıyla anılan bu seriyye “*Habat*” seriyyesi olarak da bilinmektedir.²⁴ Allah Resûlü (s.a.s.) onu Evs kabilesinden olan Sa'd b. Muâz ile kardeş ilan etmişti. Hz. Peygamber (s.a.s.) Zâtüsselâsil seriyyesinde Amr b. Âs'a yardım etmek için içerisinde Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in de bulunduğu bir grup yollamış, bu gruba başkan olarak Ebû Ubeyde'yi atamıştı. Bu birlik Amr'ın yanına varınca kısa süreli liderlik tartışması yaşansa da güzel ahlâk sahibi olan Ebû Ubeyde, Amr'a her şartta itaat edeceğini dile getirdi. Böylece ortaya çıkabilecek olası sıkıntıların da üzeri örtülmüş oldu.²⁵

Hz. Ömer kıtlık zamanında Ebû Ubeyde'ye bir mektup vererek onu Amr b. Âs'ın yanına gönderdi. Ebû Ubeyde de Mısır'a giderek Amr'a mektubu ulaştırıp Medine'ye geri dönen Ebû Ubeyde'ye Hz. Ömer bin dinar verdi. Ebû Ubeyde, Hz. Ömer'e yaptığı bu işi sadece Allah rızası için yaptığını bu parayı kabul edemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kendilerini ara ara herhangi bir iş için görevlendirdiğini, yaptıkları iş karşılığında kendilerine zorla para verdiğini söyledi. Hz. Ömer'in bu sözleri üzerine Ebû Ubeyde de bu ücreti almak zorunda kalmıştır.²⁶

Ebû Ubeyde, Amvâs²⁷ veba salgınına yakalanınca Şam halkı Muâz b. Cebel'den namazlarını kıldırılmalarını istemişti. Onların bu isteğini geri çevirmeyen

²² Medine'ye yakın bir bölgede yaşayan Amr b. Avf kabilesine mensup olan Külsûm b. Hidm Kubâ'da yaşamaktaydı. Hicret sırasında başta Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Ebû Bekir efendimiz olmak üzere birçok sahâbiyi evinde misafir eden büyük bir sahibidir. Hz. Peygamber Kubâ'da gündüzleri Sa'd b. Heyseme'nin evinde gelen misafirlere sohbet vermiş akşamleyin ise Külsûm b. Hidm'in evinde istirahate çekilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Çetin, “Külsûm b. Hidm”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2019, EK-II, 103-104.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 390; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 379; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, VI, 201; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 8; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 92; Mahmut Şakir, *Gökteki Yıldızlar 70 Öncü Sahâbe*, (Haz. Mustafa Genç), Ravza Yay., İstanbul, 2015, 120.

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 380; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 111-112; Adıgüzel, *Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah*, 39.

²⁵ Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah, *el-Meğâzi'n-Nebevîyye*, thk: Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikir, Dimeşk 1981, 150; Mes'udî, Alî b. Hüseyin, *et-Tenbîh ve'l İşrâf*, (Çev. Mithat Eser), Ankara Okulu Yay., Ankara 2020, 263; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 508-509; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 110; Şakir, *Gökteki Yıldızlar*, 124; Mustafa Zeki Terzi, *Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde Askeri Teşkilat*, Siyer Yay., İstanbul 2017, 165; Adıgüzel, *Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah*, 43.

²⁶ Kandehlevî, M. Yusuf, *Hayâtü's-Sahâbe I-IV*, (Çev. Cengiz Yağcı, Mehmet Karabulut), Huzur Yay., İstanbul 2018, II, 325.

²⁷ Filistin'in en eski şehirlerinden olan Amvâs, Kudüs ile Remle arasında bulunmaktadır. Amr b. Âs tarafından fethedilen Amvâs'ta büyük bir veba salgını çıkmış oradan Şam bölgesine yayılmıştır. Bu salgının İslâm tarihinde bilinen ilk veba salgını olduğu da rivayet edilmiştir. Bu salgında yirmi binden fazla kişi vefat etmiştir. Sahâbenin büyüklerinden olan Ebû Ubeyde, Muâz ve Yezid b. Ebû Süfyân da

Muâz, namazları kıldirmaya başladı. Bir müddet sonra Ebû Ubeyde'nin vefat haberini alan Muâz halka dönerek “Siz öyle değerli bir adam kaybettiniz ki vallahi ben ondan temiz yürekliğini ondan hayâlisını, ondan daha çok insanlara iyilik ve ihsanda bulunanını görmedim”²⁸ dedi ve ona olan muhabbetini şahitler huzurunda dile getirdi.

Ebû Ubeyde fiziksel olarak çok zayıf, uzun ve aynı zamanda seyrek sakallı, dişleri arasında boşluk bulunan, omuzları asılı duran birisiydi. O, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hz. Ömer'den yaklaşık 15 hadis rivayet etmiştir.²⁹

Ebû Ubeyde 18/639 yılında fethini gerçekleştirdiği Şam'da yakalandığı veba salgını neticesinde 58 yaşında vefat etmiştir. Ebû Ubeyde'nin 41 yaşında vefat ettiğine dair rivayetler olmakla birlikte onun 18/639 yılında 58 yaşında vefat ettiği noktasındaki rivayetler daha güçlüdür.³⁰ Ebû Ubeyde'nin Beytülmakdis'e namaz kılmak için giderken veba salgınına yakalanıp yolda vefat ettiği de rivayetler arasındadır. Onun kabrinin yeri hakkında da ihtilaf söz konusudur.³¹

Muâz b. Cebel

Asıl adı Mu'az b. Cebel b. Amr. Evs b. Âiz b. Adî b. Ka'b b. Amr Üdey b. Sa'd b. Selime b. Sa'd b. Avf b. Kays es-Sakafi'dir. Ebû Abdullah olarak künyelenmiştir. Bedir ashâbından olan Abdullah b. el-Ced onun anne bir kardeşidir. Hz. Peygamber'e biat eden kadınlardan birisi olan Ümmü Abdullah, Muâz'ın kızıdır.³²

Hazreç Kabilesinin Benî Udey koluna mensup olan Muaz hicretten 18 yıl başka bir rivayete göre ise 20 yıl önce Medine'de dünyaya gelmiştir. 18 yaşında Müslüman olan Muâz'ın babası erken yaşta vefat edince annesi Benî Selime kabilesinin reisiyle evlendi. Muâz kendisiyle beraber Müslüman olan arkadaşlarıyla birlikte gece Benî Seleme³³ yurdunda dolaşırlar, kabilelerinin putlarını gizlice

---

bu salgında vefat etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Amvâs”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991, 100; Abdulkemim Öner, *H. Ömer Döneminde Yaşanan Amvâs Vebası*, İSTEM, 2020, sayı: 35, 145-168.

²⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 513-514; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 78-80; Adıgüzel, *H. Ebu Ubeyde b. Cerrah*, 79.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 391; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 510; Önkâl, “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”, X, 249-250; Şakir, *Gökteki Yıldızlar*, 119.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 388-389; Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî, *et-Târih*, thk. Ekrem Ziyâ Umerî, Dâru't-Taybe, Riyad 1985, 138; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, VI, 202; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 23; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 78-79; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 514; Şakir, *Gökteki Yıldızlar*, 136.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 388-389; İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 514.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 539; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, VI, 202; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 23; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 202.

³³ Mescid-i Nebevi'nin yaklaşık 5,6 km yakınında bulunan bölgeye verilen addır. Bu bölge Hz. Peygamber namaz kılariken kiblenin Mescid-i Aksa'dan Mescidi Haram'a döndürülmesiyle ilgili Âyet-i Kerîme nazil olmuştur. Hz. Peygamber de nazil olan bu âyetle birlikte bulunduğu yerde kibleyi

kırarlardı. Muâz ve arkadaşları Benî Seleme'den olan Amr b. Cemmûh'un³⁴ çok sevdiği Menâf adlı putu birkaç defa gizlice alıp dereye atmışlardı. Bu olayların neticesinde putunun kendisini bile koruyamadığını anlayan Amr, Muâz ve arkadaşlarının vesilesiyle Müslüman olmuştur.³⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.) ikinci akabe biatına da katılan Muâz'ı, Abdullah b. Mes'ûd'la kardeş ilan etmiştir. Muâz, Bedir Savaşı başta olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte Uhud, Hendek ve diğer gazvelere katılmış, Hz. Peygamber'in devamlı yanında olmaya büyük özen göstermiştir.³⁶ Muaz ilim öğrenme noktasında da çok gayretliydi. O, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) çok soru sorar, aklına takılan meseleleri en ince ayrıntısına kadar öğrenirdi. Rasûlullah (s.a.s.) de onu bazen Ufayr isimli eşeğinin tergisine bindirerek gezdirirdi.³⁷ Muâz fakir birisiydi ve kendisinden alacaklı olan birçok kişi vardı. Alacaklıları Muâz'ı sıkıştırınca Hz. Peygamber (s.a.s.) onun bütün malını alıp borçlarını ödemiş, kendisini ise hicretin dokuzuncu senesinde Yemen'e göndermişti. Hz. Peygamber maddi olarak sıkıntısı olan Muaz'dan kendisine verilen hediyeleri almasını istemiş, Muâz da Yemen'den otuz kûsür hayvanla geri dönmüştü.³⁸

Hz. Peygamber, Muâz'ı yirmi sekiz yaşında Yemen'e muallim olarak gönderirken orada insanlar arasında neyle hüküm vereceğini sormuştu. Bu soruya Muâz, ilk olarak Allah'ın kitabıyla onda bulamazsa Resûlü'nün vermiş olduğu hükümlerle onda da bulamazsa bu ikisi çerçevesinde kendi reyıyla hüküm vereceğini söylemiş, Allah Resûlü (s.a.s.) onun bu cevabından ötürü çok sevinerek Allah'a hamdetmişti.³⁹

Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat edip yerine Hz. Ebû Bekir geçince Muâz, Yemen'de bulunuyordu. O hac için hizmetçileri ve bazı Yemenliler ile Mekke'ye gitmiş orada Hz. Ebû Bekir'in hac emîri olan Hz. Ömer ile karşılaşmıştı. Hz. Ömer,

---

Mescid-i Haram'a doğru çevirmiştir. Bu olaydan sonra Benî Seleme yurduna bir mescit yapılmıştır. Yaşanan bu hadiseden sonra Benî Seleme yurdu ön plana çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Ahmet Sezikli, "Mescid-i Kibleteyn", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, XXIX, 278-279.

³⁴ Hazreç kabilesinin Benî Seleme kolunun lideri olan Amr b. Cemuh İslâmiyet'ten önce putlalara bağlılığı çok fazla olanlardan birisiydi. O putlara bu denli bağlı olduğu için geç Müslüman olanlardandır. Amr Uhud Savaşı'nda şehid olmuş oğluyla aynı kefenin içerisinde defnedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Önkâl, "Amr b. Cemûh", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991, III, 82-83.

³⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 445; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 187; M. Yaşar Kandemir, "Muâz b. Cebel", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2005, XXX, 338-339; Mustafa Ağırman, *Peygamberler ve Gençler*, Ravza Yay., İstanbul 2018, 186.

³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 539-540; ³⁶ İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtûbî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk, Ali Muhammed el-Becâvî. Dârul-Ceyl, Beyrût 1992, 1445; 1404; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 187; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 203-204; Şakir, *Gökteki Yıldızlar*, 504; Ağırman, *Peygamberler ve Gençler*, 186; Mustafa Kılıç, *Hz. Muâz bin Cebel*, Beyan Yay., İstanbul 2020, 15.

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 539-540; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 203-204.

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 540; Ebû Bekir İbnü'l Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, (Çev, Tahir Tural), Ankara Okulu Yay., Ankara 2021, 69; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 204-206.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 540-541; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; Şakir, *Gökteki Yıldızlar*, 507; Ağırman, *Peygamberler ve Gençler*, 186; Kılıç, *Hz. Muâz bin Cebel*, 34.

Muâz'ı görmüş yanında bulunan kişilerin kim olduğunu sorunca, Muâz da onların hizmetçileri olduğunu Yemenlilerin onları kendisine hediye ettiğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer Muâz'dan onları Ebû Bekir'e vermesini istedi. Muâz, Hz. Ömer'in bu teklifini reddetti. Ertesi gün Ömer'in yanına giden Muâz ona dün söylediğini kabul ettiğini hizmetçilerini Ebû Bekir'e götüreceğini söyledi. Muâz'ın bu hareketinin sebebini merak eden Hz. Ömer, Muâz'a kararından niçin vazgeçtiğini sordu. Hz. Ömer'in sorusuna cevap veren Muâz dün gece bir rüya gördüğünü tam ateşte yanmak üzereyken onun kendisini ateşten kurtarmaya çalıştığını söyledi. Muâz hac farızasını yerine getirir getirmez hemen Hz. Ebû Bekir'in yanına giderek yardımcılarını ona teslim etti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onları Muâz'a geri verdi. Muâz bu olaylardan sonra evindeki hizmetçilerine namaz kıldırdıktan sonra kimin için namaz kıldıklarını sormuş, onların sadece Allah için namaz kılıyoruz demeleriyle hepsini azat etmiştir.⁴⁰

Muâz, Şam Mescidi'nde bolca vakit geçirirdi. O mescide geldiğinde sessiz bir şekilde oturur, insanlar da etrafına toplanarak kafalarına takılan, kendi aralarında ihtilafa düştükleri meseleleri Muâz'a sorarlardı. Muâz da onların sorularını en güzel şekilde yanıtlar, zihinlerinde soru işareti olarak kalacak hiçbir mevzu bırakmazdı.⁴¹ Bir gün Şam halkından birisi, onu sabahın erken saatlerinde Şam Mescidi'nde namaz kılarken görmüş, namazdan sonra yanına giderek onu Allah için sevdiğini söylemişti. Bunun üzerine Muâz adamın yakasından tutarak "*Ne mutlu sana ki bir Müslüman kardeşini sadece Allah için seviyorsun. Allah (c.c) kendisi için bir başka kardeşine muhabbet besleyene rahmetinin vacip olduğunu bildirmiştir*" demiştir.⁴²

Ebû Ubeyde b. Cerrâh Amvâs vebasına yakalandığı zaman Muâz onun yanında bulunuyordu. Ebû Ubeyde'nin rahatsızlığı artınca yerine Muâz'ı Şam bölgesinin valisi sıfatıyla vekil olarak bıraktı. Bu hastalık başta Ebû Ubeyde olmak üzere bölge halkına çok büyük sıkıntılar vermeye başlayınca bölge halkı Muâz'dan bu hastalığın kalkması için Allah'a dua etmesini istediler. Bunun üzerine Muâz bu hastalığın Allah'ın insanlar üzerine gönderdiği bir bereket olduğunu söyleyerek, bu hastalık neticesinde vefat edenlerin şehit olacağını beyan etmişti. Bu sözlerinden sonra "*Allahım bu rahmetten bize düşeni de bizlere nasip eyle*" diyerek dua eden Muâz eşleri ve çocuklarıyla beraber bu hastalığa yakalanarak vefat etmiştir.⁴³

Hz. Ömer'in fıkıh öğrenmek isteyen onu Muâz'dan alsın sözü Muâz'ın fıkıhta zirve olan isimlerden birisi olduğunu bizlere göstermektedir. Hemen hemen her konuda Muâz ile istişare eden Hz. Ömer, "*Muâz olmasaydı Ömer helak olmuştu*" diyerek Muâz'ın hayattayken kendisine her konuda yardım ettiğini beyan etmiştir.⁴⁴

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 540-541; Kılıç, *Hz. Muâz bin Cebel*, 47.

⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 540-541; Kandehlevi, *Hayâtü's-Sahâbe*, III, 257.

⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 540-541.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 542-543; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük* I-XI, thk, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Maârif, Mısır 1966, III, 73; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 78-79; Kandehlevi, *Hayâtü's-Sahâbe*, III, 197.

⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 452; Kılıç, *Hz. Muâz bin Cebel*, 58.

O, insanları ilimle meşgul olmaya çağırır ilmin ibadet olduğunu ve takvayı artırdığını dile getirirdi.⁴⁵

Muâz gözleri büyük, kaşları kalın, saçları kıvrıkcık ve boyu uzun yakışıklı birisiydi. O, Ensar'ın gençlerinin en faziletlieleri arasında idi. Duası geri çevrilmeyen salihlerdendi. Hilm ve takva sahibiydi. Hz. Ömer onu çok sever sözlerine çok değer verirdi.⁴⁶

Muâz, 17/638 bir diğer rivayete göre 18/639 yılında Ürdün'de vefat etmiştir. Onun vefat ederken 28, 33, 34, 38 yaşlarında olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁷ Genel görüşe göre Muâz, 18/639 da 38 yaşında vefat etmiştir. Amr'dan Muâz'ın vefat haberini alan Hz. Ömer onun yerine Şam'a vali olarak Yezid b. Ebû Süfyân'ı tayin etmiştir.⁴⁸

Yezîd b. Ebû Süfyân

Asıl adı Yezîd b. Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşşems b. Abdümenâf b. Kusay Yezid b. Ebû Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdi Şems el-Kureşî el-Emevî'dir.⁴⁹ Annesi Zeynep bnt. Nevfel'dir. Kendisi Kinaneoğulları Kabilesine mensuptur.⁵⁰ İslâmiyetten önce okuma yazma bilen, zeki, insanların arasında itibar sahibi olan, babası Ebû Süfyân'ın da etkisiyle cesur bir şekilde yetişen Yezid, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuştur.⁵¹ Müslüman olduktan sonra Allah Resûlü (s.a.s.) ile beraber birçok savaşa katılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) Huneyn Gazvesi'ne katılan Yezîd'e ganimet olarak 40 ukiyye⁵² ile 100 deve vermiştir. Yezîd,

⁴⁵ Kandehlevi, *Hayâtü's-Sahâbe*, IV, 11.

⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 658; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1405; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 205-206; Kılıç, *Hz. Muâz bin Cebel*, 68.

⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III, 658; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, 138; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1405; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 190; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 78; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 206; Şakir, *Gökteki Yıldızlar*, 524; Kılıç, *Hz. Muâz bin Cebel*, 63; Onun vefatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Çiçekana, *Muâz b. Cebel Hayatı ve Şahsiyeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005, 60.

⁴⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190.

⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 409-410; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 456; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 700.

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX,412; Kinâne kabilesi Araplar'ın Adnaniler koluna mensuptur. Bu kabilenin nesebi Hz. Peygamber'in nesebi ile birleşmektedir. Mekke çevresinde yaşayan bu kabile İslâmiyet'ten önce Huzaâlılar'a yardım ederek Mekke'nin yönetiminin onlara geçmesini sağlamışlardır. Kinâneliler'in yardımı neticesinde Mekke Huzaâlılar'ın eline geçti. Bu yardımlaşmadan sonra Kinâne kabilesi de Mekke'de söz hakkı elde ederek güçlenmiş oldu. Mekke'den Kâbe'yi yıkmak için gelen Ebrehe'nin yanına gönderilen heyetin içerisinde de Kureyş'in lideri Abdülmuttalib ile birlikte Benî Kinânedan Ya'mer b. Nüfâse de vardı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Casim Avcı, "Kinâne (Benî Kinâne)", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2022, XXVI, 31-32.

⁵¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1575; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 456; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 329; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; İrfan Aycan, "Yezid b. Ebû Süfyân", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XLIII, 520.

⁵² Ukiyye, para birimleri arasındaki ağırlığı ile bilindiği için "ağırlık, yük" anlamlarına gelen ougkos/ougon kelimesinden geldiği rivayet edilmiştir. Ukiyye'nin birçok kelimeden türediği çeşitli kaynaklarda ele alınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) devrinde kullanılan Hicaz ukiyyesi'nin 40 dinara

Müslüman olmadan önce olduğu gibi Müslüman olduktan sonra da çevresi tarafından hep sevilerek hayırla yâd edilmiştir.⁵³

Hız. Ebû Bekir halifeliği döneminde 13/634 yılında Şam bölgesine üç ayrı ordu göndermiş, ilk sancağı da Yezîd'e vermişti. Yezîd o dönemde Şam bölgesine doğru giden ilk Müslüman komutanlardan birisiydi. Hız. Ebû Bekir, Şam bölgesinin her vilâyetine oraya göndermiş olduğu ordu komutanlarından birisini vali olarak atamıştır. Hız. Ebû Bekir'in emriyle Yezîd de Dımaşk'ın yöneticisi olmuştur.⁵⁴

Hız. Ebû Bekir, İslâm ordularını Şam'a gönderirken "Toplu bir saldırıyla karşı karşıya gelirsiniz sizi Yezîd komuta etsin. Şayet daha kısmi bir tuzakla karşılaşarsanız o zaman başınıza bağlı bulunduğunuz ordunun komutanı geçsin." diyerek emir verdi. Daha sonra Şam'a doğru yola çıkan Yezîd ve askerlerini yürüyerek uğurladı. Hız. Ebû Bekir vefat ettiğinde⁵⁵ Yezîd onun valisiydi.⁵⁶

Hız. Ömer döneminde de ilk önce Filistin valiliği yapan Yezîd, Mûaz b. Cebel'in vefatından sonra Hız. Ömer tarafından Şam genel valisi olarak atanmıştır. Hız. Ömer tarafından Kayseriye fethi için gönderilen Yezîd 18/639 yılında diğer arkadaşları gibi Amvâs Vebası'na yakalandı. Sefer sırasında hastalığı artınca yerine kardeşi Muâviye'yi bırakarak Dımaşk'a geri gelmek durumunda kaldı. Dımaşk'a gelen Yezîd kısa bir süre sonra yani 18/639 yılında yakalandığı hastalık neticesinde vefat etti.⁵⁷ O, Hız. Peygamber, Hız. Ebû Bekir ve arkadaşlarından hadis rivayetinde bulunmuştur. Kaynaklarda onun soyunun devam etmediği vurgulanmaktadır.⁵⁸

Muâviye b. Ebû Süfyân

Asıl adı Muâviye b. Ebî Süfyân b. Harb Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenaf b. Kusay el-Kureşi el-Emevi'dir. Künyesi ise Ebû Abdurrahman'dır. Annesi Hint bnt. Utbe Rebî'a babası ise Mekke'nin ileri gelenlerinden olan Ebû Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyyedir.⁵⁹ Muâviye b. Ebû Süfyân aynı zamanda Hız. Peygamber'in (s.a.s.) eşi Ümmü Habibe'den ötürü Hız. Peygamber'in (s.a.s.) kayınpederidir.⁶⁰ Muâviye 602 veya başka bir rivayete göre 603 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir.

denk deldiği kabul edilmiş olup, miskal cinsinden değer olarak karşılığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Ukiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2012, XLII, 67-70.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 409-410; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95.

⁵⁴ Taberî, *Tarih*, III, 387-394; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95.

⁵⁵ Hız. Ebû Bekir h. 13'de akşam namazı ile yatsı namazı arasında 63 yaşında vefat etmiş, Hız. Peygamber'in yanına defnedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taberî, *Tarih*, III, 425-428.

⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 409-410.

⁵⁷ Zührî, *el-Meğâzî*, 152; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IX, 409-410; Halife b. Hayyât, *et-Târih*, 138; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1575; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 456; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 329; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 78-95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, XI, 405-406; Aycan, "Yezîd b. Ebû Süfyân", XLIII, 520.

⁵⁸ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1575; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 456; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I, 329; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, XI, 405-406.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 15; Mes'udî, *et-Tenbih ve'l-İşrâf*, 294.

⁶⁰ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1416; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 201; İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, XXX, 332-33.

Muâviye'nin doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. Daha sonra İslâm tarihi kaynaklarında onun Şam valisi olduğu tarih ve ne zaman İslâm halifesi olduğu rivayet edilmiştir. Bu rivayetler genel olarak incelendiği zaman onun doğum tarihi tesbit edilmektedir.⁶¹

Muâviye'nin babası Ebû Süfyân, Mekke'nin ileri gelenlerinden birisiydi. O babasının yanında adeta bir yönetici gibi büyümüşü. Annesi ve babası ona çok değer verir, onun en güzel şekilde yetişip kendilerini temsil etmelerini isterlerdi. İşte Muâviye böyle bir evde dünyaya gelmiş, anne ve babasının çeşitli telkinleriyle yetişmiştir. Onun sivri zekâsı, siyasi dehası ve yönetime olan iştihakı çocukluk yıllarındaki yetişme tarzından kaynaklanmaktadır.⁶²

Hz. Peygamber (s.a.s.) arkadaşlarıyla birlikte hicretin 6. yılında Mekke'ye Kâbe'yi ziyaret için gelmişlerdi. Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber'in şehre doğru gelişini duyunca hemen silahlanarak Müslümanların Mekke'ye girmelerini engellediler. Bu olaylardan hemen sonra Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında Hudeybiye Antlaşması⁶³ imzalandı. Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı bu dönemde yaşanan olaylar Muâviye'nin kalbini İslâm'a ısındırmıştır. O daha sonra durumu hemen annesine bildirmiş, annesi de bu durumu gizli tutmasını, babasına bu konu hakkında bir şey söylememesini tembihledi. Allah Resûlü (s.a.s.) kaza umresi için Mekke'ye geldiğinde de Muâviye Müslüman olmuştu. Ama bunu babasının korkusundan ötürü izhar edemedi. Daha sonra onun Müslüman olduğunu öğrenen babası “*Senin kardeşin daha büyük bir güzellik içindedir çünkü o benimle aynı dini paylaşıyor*” diyerek Muâviye'nin doğru yolda olmadığını dile getirmişti. Muâviye bir müddet daha bekledikten sonra Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olduğunu ilan etmiştir. Allah Resûlü (s.a.s.) Muâviye'nin Müslüman olmasına çok sevinerek onu vahiy kâtiplerinden birisi yapmıştı.⁶⁴

Muâviye, Müslümanlığını izhar ettikten sonra Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamıştır. Allah Resûlü (s.a.s.) ile birlikte Huneyn Gazvesi'ne katılan

⁶¹ İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Otto Yay., Ankara 2018, 29.

⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 118; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 228; Hasan Yıldız, *Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Hicâz Siyaseti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019, 24.

⁶³ Mekkeli müşriklerle İslâm devleti arasında yapılan ilk antlaşmadır. Bu antlaşmayla birlikte Mekkeli müşrikler İslâm devletini resmen tanımışlardır. Antlaşma'nın imzalandığı bu alan İslâmiyetten önce bir yerleşim yeri değildi. Râşid halifeler devrinde bu alan yerleşim merkezi olmuştur. Antlaşma'nın yapıldığı alanda sahâbe-i kiram Allah Resûlüne bir ağacın altında biat etmişlerdir. Bu ağaç Hz. Ömer döneminde kesilerek yerine bir mescid inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, XVIII, 297-299.

⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 14; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 201; Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 119; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 117; İbn Hacer, *el-İsâbe*, XI, 405-406.

Muâviye'ye, Allah Resûlü (s.a.s.) Huneyn ganimetlerinden kırk ukiyye ile yüz deve taksim etmiştir.⁶⁵

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm devletinin başına geçen Hiz. Ebû Bekir başta Hiz. Peygamber'in arzusu, Ridde Savaşlarında sıkıntıya uğrayan İslâm toplumunu yeniden canlandırmak ve son olarak da İslâm devletinin sınırlarını genişleterek İslâm'ı daha geniş coğrafyalara yaymak için Suriye seferlerine büyük önem vermiştir. Bu hedefler doğrultusunda hareket eden Hiz. Ebû Bekir, üç ordu oluşturmuş onları Suriye'nin farklı bölgelerine göndermiştir. Bu orduların başında Amr b. Âs, Şurahbil b. Hasene ve Yezid b. Ebû Süfyân bulunuyordu. Daha önce hiç devlet kademelerinde görev yapmayan Yezid'in ordu komutanı olarak tayin edilmesinde Hiz. Ömer'in büyük oranda etkisi olmuştur. Bu seferde Muâviye de abisine yardımcı olarak görevlendirilmiş, onunla birlikte Yermük Savaşı'na katılmıştır.⁶⁶ Bu savaşa Ebû Süfyân ve hanımı Hint de gönüllü olarak katılmıştır.⁶⁷

Muâviye, Ecnâdeyn Savaşı'ndan sonra Yermük Savaşı'nda da yüz bin kişilik düşman ordusu karşısında İslâm ordusunun sağ cenahının kumandanlığını yapmıştır. Hiz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hiz. Ömer'in halife olmasıyla birlikte İslâm fetihleri tüm hızıyla devam etti. Bu fetih hareketleri Şam bölgesine doğru daha da yoğunlaştırıldı. Muâviye de bu dönemde yapılan bütün savaşlarda bulunmuş, fakat çok önemli görevler üstlenmemiştir. Muâviye'nin ismi Ürdün sahillerinin fethinden sonra daha çok duyulmaya başlanmıştır.⁶⁸

Muâviye, Hiz. Ömer dönemi fetihlerinde abisi Yezid b. Ebû Süfyân ile beraber birçok sefere katılarak İslâm ordusunda aktif olarak yer almıştır. Ebû Ubeyde ve Muâz b. Cebel'in amvâs vebasası sonucunda vefat etmelerinden dolayı Şam bölgesinin yöneticiliğini kısa süreliğine Amr b. Âs yapmıştı. Muâz'ın vefat haberini alan Hiz. Ömer onun yerine Yezid b. Ebû Süfyân'ı Şam valisi olarak tayin etti.⁶⁹ Hiz. Ömer, Yezid'in de Amvâs vebasında vefatından sonra onun yerine kardeşi Muâviye'yi vali olarak tayin etti. Hiz. Ömer, Muâviye'yi vali olarak tayin ettiği mektubunda Muâviye'ye Allah'tan korkmasını, bu büyük görevi hakkıyla yerine getirmesini tavsiye etti. Hiz. Ömer'in vefatına kadar Şam valiliği yapan Muâviye, Hiz. Osman'ın halifeliği döneminde de valilik görevine devam etmiştir.⁷⁰

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 16-17; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 117; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 228-229.

⁶⁶ Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 59-61.

⁶⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 184; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 4-16.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 202; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 4-16; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 62.

⁶⁹ Zührî, *el-Meğâzî*, 152; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 24; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 229-230.

⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 24; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190; İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, (Çev. Musa Kazım Yılmaz), Ankara Okulu Yay., Ankara 2021, I, 30; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1418; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 126; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 118; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 229-230.

Muâviye, Şam valisi olduktan bir müddet sonra anne ve babasını ziyarete geldi. Hind, oğlundan Hz.Ömer'in her dediğini harfiyyen yerine getirmesini istedi. Daha sonra babasının yanına giden Muâviye'ye babası Ebû Süfyân kendi geleceği için her şartta Hz. Ömer'in vermiş olduğu görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmesini tavsiye etti.⁷¹

Hz. Ömer, Muâviye'ye valiliği sırasında bir mektup yazarak kendisine gelen davalara bakarken iki taraftan hangisinin şahidi daha adil ise ona yaklaşmasını, iki taraf arasında yemin eden birisi olursa da onun yeminini kulak ardı etmemesi gerektiğini emretmiştir. Mektubuna devamla Hz. Ömer, Muâviye'den dili çözülene kadar zayıf olan tarafı kendisine yaklaştırmasını, eğer hüküm verme konusunda da ihtilafa düşerse tarafları barıştırmasını tavsiye etmiştir.⁷²

Şam valisi olan Muâviye ilk olarak yedi sene kuşatma altına alınan fakat fethedilemeyen Kayseriye'yi 19/640 veya 20/641 de fethetti. Kayseriye'nin fetih haberi Hz. Ömer'e ulaşınca Hz. Ömer de yüksek sesle tekbir getirerek Allah'a hamd etti.⁷³ Muâviye, Hz. Ömer'den deniz seferi için izin istemiş, bütün ısrarlarına rağmen Hz. Ömer'den izin alamamıştır. Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman döneminde de Şam valiliğine devam eden Muâviye deniz seferleri için Hz. Osman'dan izin istemiş, Hz. Osman da Muâviye'ye en başta izin vermese de onun ısrarı üzerine sefere katılacak askerlerin gönüllü olması şartıyla deniz seferine çıkılmasına izin vermişti. Böylece İslam tarihinde ilk deniz seferine çıkan kişi Muâviye oldu.⁷⁴

Muâviye deniz seferlerinin ilkini Kıbrıs'a düzenlemiş, 33/654 yılında Rumlardan destek almalarına rağmen Kıbrıslıları yenilgiye uğratmıştır. Birinci Kıbrıs seferine Muâviye ile birlikte katılan Ümmü Haram⁷⁵ gemiden indikten sonra kendisine getirilen bineğe binmiş daha sonra hayvan tökezleyince yere düşerek vefat etmiştir. Onun kabri Kıbrıs topraklarında bulunmaktadır.⁷⁶

Muâviye, Şam valiliğine devam ederken Hz. Osman'ın şehadet haberi gelmişti. Hz. Osman'ın eşi Nâile,⁷⁷ Muâviye'ye bir mektup göndererek Hz. Osman'ın evine nasıl girildiğini, kimler tarafından nasıl şehit edildiği, kısacası o gün

⁷¹ İbn Abdırabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, I, 28; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 117-118.

⁷² İbn Abdırabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, I, 97.

⁷³ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 190-191; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1418.

⁷⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 208; Taberî, *Tarih*, IV, 287-288.

⁷⁵Künyesiyle anılan Ümmü Harâm'ın ismi tam olarak bilinmemektedir. Ümmü Harâm Neccaroğullarındandır. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmüttalib'in annesi Neccaroğullarından olduğu için Hz. Peygamber ile aralarında teyze yeğen ilişkisi vardır. Bazı rivayetlere göre Ümmü Harâm Hz. Peygamber'in sütannelerindendir. Başka bir rivayete göre ise O, Hz. Peygamber'in sütteyzesidir. Ümmü Harâm'ın türbesi Kıbrıs'ta olup Hala Sultan olarak da anılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Harâm", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2012, XLII, 321-322.

⁷⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 209.

⁷⁷ Hz. Osman'ın şehit edildiği zaman yanında bulunan eşi olan Nâile Benî Kelb kabilesine mensuptur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Savaş, "Nâile bint Ferâfisa", *DİA*, TDV İslam Yay., İstanbul 2006, XXXII, 314-315.

yaşanan olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Nâile, mektupla birlikte Hz. Osman'ın şehit edildiği zaman üzerinde bulunan kanlı elbisesini de Muâviye'ye göndermişti. Muâviye kendisine ulaşan kanlı elbiseyi Şam'ın sokaklarında dolaştırıp, Hz. Osman'ın intikamını en kısa zamanda almak için halkın kendisine biat etmesini istedi. Bunun üzerine halk Muâviye'ye biat etmeye başladı.⁷⁸ Bu sırada Medine'de ise Hz. Ali'ye biat ediliyordu. Daha sonra Hz. Ali ile Muâviye arasında iktidar mücadelesi yaşanmaya başlandı. Bu mücadele bir müddet sonra Sıffin Savaşı'na yol açmıştı. Sıffin Savaşı'nın sonunda taraflar hakemler eşliğinde bir yıl sonra Ezrûh'ta buluşmak üzere anlaşmış, aradan bir yıl geçince taraflar kararlaştırılan yerde buluşmuşlardı. Bu buluşmada Hz. Ali'nin hakemi Ebû Mûsâ el-Eş'âri, Muâviye'nin hakemi ise Amr b. Âs'tı. Amr ilk olarak Ebû Mûsâ'nın konuşmasını istedi. Ebû Mûsâ konuşmasına başlar başlamaz Hz. Ali'yi görevden azlettiğini duyurdu. Daha sonra konuşma yapan Amr da Muâviye'yi öne çıkararak kendisini İslâm halifesi ilan ettiğini bildirdi. Bunun üzerine Şamlılar Muâviye'ye biat ettiler. Bu olay hicretin 38. yılında vuku bulmuştur. Bu olaydan yaklaşık iki yıl sonra da Hz. Ali şehit edilmiştir.⁷⁹

Muâviye'nin hilafeti şayet Hz. Ali'nin vefatından itibaren başlarsa 20 yıl, Hz. Hasan'ın halifeliği ona teslim ettiği tarihten itibaren başlarsa tam olarak 19. seneyi doldurmamaktadır.⁸⁰ Bir diğer rivayete göre ise Muâviye'nin 19 yıl 3 ay 7 gün⁸¹ veya 19 yıl 3 ay 25 gün halifelik makamında bulunduğu zikredilmiştir.⁸²

Muâviye yakışıklı, uzun boylu, beyaz tenli birisiydi.⁸³ O yöneticiliği, kıvrak zekâsı, olaylara bakış açısı, insanlarla olan ilişkileri ileri sevideye olan, akli ön plana alan birisiydi. Muâviye bu ve benzeri özelliklerinden dolayı Dühat-ı Arap olarak isimlendirilen Arab'ın dört dâhisinden birisi sayılmaktadır.⁸⁴

Hayatının büyük bölümünü fetihlerde geçiren, uzun yıllar valilik ve İslâm halifeliği görevlerini yerine getiren Muâviye 78 yaşındayken 60/681 yılının Recep ayında Dımaşk'ta vefat etmiş, cenaze namazını da Dahhâk kıldırmıştır. Muâviye cenaze namazının ardından Dımaşk'ta defnedilmiştir. Onun 77, 80, 82 veyahut 86 yaşında vefat ettiği rivayetler arasındadır.⁸⁵

⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 25-26.

⁷⁹ Minkari, Nasr b. Muzahim, *Vak'atu Sıffin*, thk. A. Muhammed Harun, Dârü'l-Cil, Beyrut 1990, 533; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 27-28.

⁸⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 229-230.

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 33-35; Mes'udî, *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*, 294; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1418; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 203.

⁸² Hamza b. El-Hasen el-İsfehâni, *Târihu Sinî*, (Çev. Habip Demir), Ankara Okulu Yay., Ankara 2021, 112.

⁸³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 229.

⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 117; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 53.

⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 33; Mes'udî, *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*, 294; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1418; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, V, 203; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela*, III,

Sonuç

Hız. Ömer, İslam tarihine damgasını vuran adalet ve devlet yönetimi denildiği zaman Hız. Peygamber'den (s.a.s.) sonra ilk akla gelen isimlerden birisidir. Hız. Ömer (r.a) yaklaşık on yıllık (634-644) hilafeti döneminde birçok vilayete memur ve vali tayin etmiş, gazalara ordu komutanı atamaları gerçekleştirmiştir. Hız. Ebû Bekir döneminde İslam Devleti'nin Şam bölgesinde Bizanslılarla yaptığı ilk mücadele Ecnadeyn savaşı olmuştur. Bu savaşın neticesinde yenilgiye uğrayan Bizans güçlerinin çoğunluğu İliyâ (Kudüs), Kayseriye, Fihl, Dımaşk ve Hıms gibi Şam bölgesindeki şehirlere sığındı. Hız. Ömer halife olunca Bizans ordusunun bu bölgelerdeki hâkimiyetine son vermek için fetihleri hızlandırmış, İslam devletinin sınırlarını büyük bir coğrafyaya yaymıştı. Hız. Ömer, Şam bölgesinin fethiyle Bizans İmparatorluğuna büyük bir darbe vurarak fetihlerin hız kesmeden el-Cezîre bölgesinde devam etmesini sağlamıştı.

Hız. Ömer döneminde gerçekleştirilen fetihlerle birlikte Müslüman halkın fethedilen yerlere yerleştirilmesi neticesinde İslam'ın farklı din ve kültürler arasında yayılması hız kazanmıştı. Şam bölgesindeki yeni fetihler neticesinde fethedilen bölgelerin yöneticileri ve halkı ile çeşitli anlaşmalar yapılmış, bu anlaşmalar sonucunda İslam devletinin gelirleri büyük ölçüde artmıştır. Hıms'ın fethi sırasında Hıms halkının Ebû Ubeyde ile yaptığı anlaşma neticesinde İslam devletine yıllık 170 bin dinar ödemeyi kabul etmeleri de ekonomik artışın örneklerinden sadece birisidir. İslam devletindeki bu ekonomik yükseliş şehirlerin iskânı için bir kaynak oluşturmuş ayrıca halkın refah düzeyini de artırmıştır. Hız. Ömer döneminde yapılan fetihler neticesinde Müslümanlar, fethedilen bölgelerin askeri, ekonomik, siyasi hâkimiyetini de ele geçirmişlerdir. Yapılan fetihlerle birlikte İslam devletinin sınır komşusu olan ve bulunduğu bölgeleri uzun yıllar boyunca hâkimiyeti altında tutan Bizans imparatorluğunun da bölge hâkimiyetine son verilmiştir.

İslam devletinin sınırlarının genişlemesi ile Hız. Ömer, İslam devlet yönetimi ile ilgili ciddi adımlar atmış, devlet teşkilatını daha sistematik hale getirmiştir. Hız. Ömer'in en önem verdiği konuların başında fethedilen bölgelere atanan idareciler gelmektedir. Hız. Ömer yönetici ataması yaparken Hız. Peygamber (s.a.s) ve Hız. Ebû Bekir döneminde çeşitli görevlerde bulunan veyahut kendi döneminde ordu kumandanlığı yapan kişilere öncelik tanıyarak, yapılan fetihler neticesinde yeni bölgelere vali olarak tayin etmiştir. Tayin edilen bu valiler bölgelerinde kurdukları yönetim mekanizmaları sayesinde İslamiyet'in yayılmasına olanak sağlamıştır.

Hız. Ömer bir bölgeye vali tayin edeceği zaman ilk olarak atayacağı kişinin o işe ehil olup olmadığına bakar, her işinde olduğu gibi yönetici atamasında da liyakati ön planda tutardı. O, atamasını yaptığı valilerle irtibatını hiç kesmez, bazen kendisi

---

162; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 140-146; İbn Hacer, *el-İsâbe*, X, 233-234; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyan", XXX, 332-334.

giderek onları denetler bazen de başta Muhammed b. Mesleme olmak üzere yanında bulunan kişilere valileri denetleme yetkisini verirdi. Vali olarak atayacağı kişinin mal varlığını kayıt altına alır, daha sonra görev bitiminde mal varlıklarını kontrol eder, ellerinde bulunanların yarısını beytül-mâl'e aktarırdı. Hz. Ömer bu titiz tavırlarını Şam bölgesine vali atarken de devam ettirmiştir.

Hz. Ömer valileri ile birlikte belirli zamanlarda toplantı yaparak onlardan görevli oldukları şehirlerin sakinleri hakkında malumat almış, bu malumatlar neticesinde, Müslüman toplumun maddi ve manevi eksiklerini tespit etmeye çalışmıştır. Hz. Ömer yapılan tespitler neticesinde bölgede bulunan valilerine talimat vererek halkın ihtiyaçlarının giderilmesini emretmiştir. Sonuç olarak çalışmamızda kısaca Hz. Ömer dönemi Şam bölgesindeki fetih hareketlerini ve Şam bölgesine atadığı valilerinin hayatlarını ele alarak Hz. Ömer'in fetih ve yönetim anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Kaynakça

- ADIGÜZEL, Adnan, *Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah*, Beyan Yay., İstanbul 2020.
- AĞIRAKÇA, Ahmet, *Hz. Ömer*, Beyan Yay., İstanbul 2009.
- AĞIRMAN, Mustafa, *Peygamberler ve Gençler*, Ravza Yay., İstanbul 2018.
- APAK, Adem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi I-IV*, Ensar Yay, İstanbul 2016.
- AVCI, Casim, "Kinâne (Benî Kinâne)", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2022, XXVI, 31-32.
- AYCAN, İrfan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, XXX, 332-33.
- AYCAN, İrfan, "Yezid b. Ebû Süfyân", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XLIII, 520.
- AYCAN, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Otto Yay., Ankara 2018.
- BALCI, İsrail, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti I-XV*, Siyer Yay., İstanbul 2018.
- BELÂZÜRÎ, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ, *Fütûhu'l-Büldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ, Ömer Enîs et-Tabbâ, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1987.
- ÇETİN, Osman, "Külsüm b. Hidm", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2019, EK-II, 103-104.
- ÇİÇEKANA, Mehmet, *Muâz b. Cebel Hayatı ve Şahsiyeti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005.
- DEMİRCAN, Adnan, *Hazreti Ömer*, Beyan Yay., İstanbul 2021.
- DEMİRCAN, Adnan, *Raşit Halifeler* Beyan Yay., İstanbul 2018.
- DEMİRKENT, Işın, "Herakleios" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1998, XVII, 210-215.
- EL- İSFEHÂNÎ, Hamza B. El-Hasen *Târîhu Sinî inî*, (Çev. Habip Demir), Ankara Okulu Yay., Ankara 2021.

- EL-BASRÎ, Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî, *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziyâ Umerî, Dâru't-Taybe, Riyad 1985.
- FAYDA, Mustafa, "Amvâs", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991, 100.
- FAYDA, Mustafa, "Yermük Savaşı" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2013, XLIII, 486-486.
- FAYDA, Mustafa, *Hulefâ-yi Râşidîn Devri*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2020.
- GÖL, Yavuz Selim, *Hz. Ömer*, Bir Yay., İstanbul 2021.
- HAKKI Dursun Yıldız, "Ecnâdeyn" *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, X, 385.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, XVIII, 297-299.
- HASAN İBRAHİM, Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (Çev. İsmail Yiğit, Sadrettin Gümüş), İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1985.
- HİZMETLİ, Sabri, *İslâm Tarihi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.
- İBN ABDİRABBİH, *el-İkdü'l-Ferîd I-III*, (Çev. Musa Kazım Yılmaz), Ankara Okulu Yay., Ankara 2021.
- İBN ABDÜLBER, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtûbî, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Dâru'l-Ceyl, Beyrût 1992.
- İBN HACER el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbeddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe I-XV*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Merkezu Hecl Li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire 2008.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbeddîn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye I-XV*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Mektebetü'l-Maârif, Beyrût, 1991.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Meni' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I-XI*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 2001.
- İBNÜ'L ARABÎ, Ebû Bekir, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, (Çev: Tahir Tural), Ankara Okulu Yay., Ankara 2021.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VIII, thk. Ali Muhammed el-Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- İBNÜ'L-ESİR, Ebü'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-Târîh I-X*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdillâh el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1987.
- KALLEK, Cengiz, "Ukiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2012, XLII, 67-70.
- KANDEHLEVİ, M. Yusuf, *Hayâtü's-Sahâbe I-IV*, (Çev. Cengiz Yağcı - Mehmet Karabulut), Huzur Yay., İstanbul 2018.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Muâz b. Cebel", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2005, XXX, 338-339.

- KANDEMİR, M. Yaşar, “Ümmü Harâm”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2012, XLII, 321-322.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, *Adil Halife Emîrü'l-Mü'minîn Hz. Ömer*, Ensar Yay., İstanbul 2018.
- KELPETİN, Mahmut, *Hz. Ömer*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2021.
- KILIÇ, Mustafa, *Hz. Muâz bin Cebel*, Beyan Yay., İstanbul 2020.
- MES'UDÎ, Ali b. Hüseyin, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, (Çev. Mithat Eser), Ankara Okulu Yay., Ankara 2020.
- MİNKARÎ, Nasr b. Muzahim, *Vak'atu Siffîn*, thk. A. Muhammed Harun, Dârü'l-Cil, Beyrut 1990.
- NUMÂNÎ, Şibli, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Talip Yaşar Alp), Mahya Yay., İstanbul 2016.
- NUMÂNÎ, Şibli, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, (Çev. Talip Yaşar Alp), Mahya Yay., İstanbul 2016.
- ÖNER, Abdulkerim, *Hz. Ömer Döneminde Yaşanan Amvâs Vebası*, İSTEM, 2020, sayı: 35, 145-168.
- ÖNKAL, Ahmet, “Amr b. Cemûh”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1991, III, 82-83.
- ÖNKAL, Ahmet, “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, X, 249-250.
- SAVAŞ, Rıza, “Nâile bint Ferâfisa”, *DİA*, TDV İslam Yay., İstanbul 2006, XXXII, 314-315.
- SEZİKLİ, H. Ahmet, “Mescid-i Kibleteyn”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, XXIX, 278-279.
- SIRMA, İhsan Süreyya, *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, Beyan Yay., İstanbul 2019.
- ŞAKİR, Mahmut, *Gökteki Yıldızlar 70 Öncü Sahâbe*, (Haz. Mustafa Ağırman), Ravza Yay., İstanbul, 2015.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, I-XI, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Maârif, Mısır 1966.
- TERZİ, Mustafa Zeki, *Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde Askeri Teşkilat*, Siyer Yay., İstanbul 2017.
- YILDIZ, Hasan, *Muâviye b. Ebû Süfyan'ın Hicâz Siyaseti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ I-XXIII*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- ZÜHRÎ, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah, *el-Meğâzi'n-Nebeviyye*, thk: Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikir, Dimeşk 1981.